

טיול מחודש עם עגנון

מאת יהודה ליבס

... אשרי האהוב על המוזות, / הן כה מתוק הדבור השוטף וקולח מפיהו. / יש שאדם מצטער, אם צרה חדשה מציקה לו, / פחד נופל בליבו, אבל אם משורר נער-מוזות / אז יתנה מעשים, פעלי אנשים מימי קדם, / את האלים הברוכים אשר משכנם באולימפוס, / תכף כל עצב ישכח הוא, וכל דאגה לא יזכר עוד, / מתנותיהן של אלות מהר דעתו אז תסחנה. (הסידוס, תאוגוניה, שורות 96-103, תרגום יהודה ליבס, חדרים 12)

צדקתם של דברי המשורר הוכחה מחדש בימינו. כשצרות חדשות מתרגשות, ובלב נופלים צער ופחד, אין תרופות יעילות כנגדם כמו אותם מעשים מימי קדם, הלא הם סיפורי ש"י עגנון, שוודאי אהבוהו המוזות, הן כה מתוק הדבור השוטף וקולח מפיהו.

סיפורי עגנון שוטפים וקולחים, לא שירה הם ולא דרמה. יש לקראם בלשון מתונה. אינם מלמדים ואינם מטיפים, אלא מספרים הם ויוצרים. עולם גדול נוצר כאן מתוך מעין הזיכרון, לא אידילי ולא אידיאלי, לא פשוט, לא רומנטי, לא סנטימנטאלי ולא נוסטלגי. עיר ומלואה, גדולה ועמוקה, עיר של תורה ותפילה, אהבה וקנאה, כבוד ומסחר, עיר שלמה על סתירותיה, שחיתה וחיתה עד שנכחדה.

המוזות הן בנותיה של זכירה, וזיכרון הוא יסוד האישיות. סיפורים קדמונים עשויים אפוא להחזיר אדם לעצמיותו. כתבו המקובלים, שכשביקש הקב"ה לברוא את עולמו, צמצם עצמו מעצמו אל עצמו. וכשפנה אל אברהם אוהבו בלשון 'לך לך' קראו, כלומר: בלכתך אל ארץ ישראל, גם אל עצמך תלך. 'מעצמי אל עצמי' הוא גם שמו של כרך גדול מכתבי עגנון (כרך שמוקדש לדברים על עצמו), שבהם בורא הוא לדורו, לדור שהלך אל ארץ ישראל, מדריך טיולים אל עצמו.

בכרך 'מעצמי אל עצמי' (עמ' 59) מובא גם נאום שנאם הסופר בכנס של בני עירו, אותם שניצלו מחורבן בוטשאטש, ובראשיתו סיפר להם מעשה שאירע בדרכו לאותו כנס:

כשירדתי היום לתל-אביב כדי להיות עמכם אנשי עירי נסעתי ברכבת. לימיני ישב יהודי פרסי שהתגלגל כך וכך שנים בעיראק ולבסוף עלה לירושלים. שני יהודים יושבים כאחד מתקשרת שיחה ביניהם, ובכן דיברנו, הוא סיפר על ארץ מולדתו שהכל שם בזול ואחר כך דיבר בשבחה של עיראק ולבסוף דיבר על ארץ ישראל. כל הטרמינולוגיה החדשה היתה בפיו. הפליה, פרוטקציה, ממשלה, צרות, פורעניות וכו' וכו'. ובשעת דיבורו עישן בלא הפסק והשתעל, חולה אסטמה רחמנא ליצלן הוא. אמרתי לו, הנח את הדיבור ואת הזעם ואת השיעול ולהבדיל את המדינה ואת הטרוניא וקח ספר תהלים ואמור תהלים. שמע לעצתי והוציא ספר תהלים והתחיל אומר כל מיני יהי רצון שאומרים קודם אמירת תהלים. סמוך לתל אביב עדיין לא הספיק לסיים כל התפילות שאומרים קודם לאמירת תהלים ואין צריך לומר שעדיין לא התחיל באמירת תהלים.

סיפורי עגנון הן בבחינת תהלים, בלי 'יהי רצון' ובלי הרבה מחשבות. מי שמתעמק היום קודם במשמעות הדבר, ושוקל את ההגיון והנזק והתועלת, לעולם לא יגיע לאמירת תהלים. מן הסיפורים עולה אהבת ישראל. זו אהבת בוטשאטש, עיר ומלואה, שבה נולד המחבר, כדבריו בטקס קבלת פרס נובל (בכרך 'מעצמי אל עצמי', עמ' 85), מתוך קטסטרופה היסטורית, שהחריב טיטוס מלך רומי את ירושלים, ויותר ממנה אהבת ירושלים, שייעודו היה לעמוד בה עם אחיו הלויים ולשיר עמהם שירי דוד מלך ישראל, כלומר - תהלים. ירושלים היתה עירו של עגנון ברוב ימיו, אחרי שהרבה בוטשאטש בקטסטרופה היסטורית אחרת, ואהבתה עולה מכתביו. זו אהבה שאינה תלויה בדבר. עגנון אינו מתווכח עם טרוניותיו של שכנו לרכבת. כל מומי הארץ גלויים ידועים לו ומתוארים בסיפוריו, וכן בעיותיהם של יושביה בגשמיות וברוחניות. והוא פתרונות ותשובות איננו מציע, אלא סיפורים וטיולים.

בספר שלפנינו מזמין אותנו שחר ארזי לחזור ולטייל בירושלים עם ש"י עגנון. הצעה טובה ויפה, ובמיוחד לבני הדור החדש, הזקוקים כמדומה למפגש מחודש עם סיפורי עגנון. ארזי מחבר בין מקומות בירושלים לבין קטעים בספריו של עגנון, שהוא מביא ומפרש. בהקשריהן החדשים שבות הפסקאות העגנוניות ומאירות מחדש, ומושכות את הקורא לשוב ולקרוא מחדש את הסיפורים. טיול בירושלים של עגנון, בהדרכת שחר ארזי, הוא גם טיול אל העצמי. אין לראות בפירושו של ארזי לדברי עגנון ניסיון למצות את משמעותם. אין 'פשר' לסיפורי עגנון. הסיפור הוא המעשה. ועם זאת המחשבות המעניינות מצחצחות את הסיפורים, ושבות ומחברות אותם לעולמו של הקורא, וזה, כשאותם סיפורים עולים על זכרונו, תכף כל עצב ישכח הוא, וכל דאגה לא יזכר עוד.